

Simgesel Bir İletişim Aracı Olarak Manas Destanının Anıtlaştırılması (Bişkek Manas Anıtları Analizi) (*)

Yusuf YURDİGÜL (**)

Niyazi AYHAN (***)

Öz: İktidarlar topluma yönelik ileti aktarımında bulunmak için anıtları kullanmaktadır. Dolayısıyla anıtlar kamuoyuna mesajlar sunan ve iktidar ile toplum arasında iletişim kuran araçlar olarak ele alınabilmektedir. Bu mesajlarda ideolojik içeriklere yer verildiği gibi toplumsal uzlaşmayı sağlayan ortak vurgular da bulunmaktadır. Çalışma Türk tarihinde önemli bir yeri olan Manas destanının simgesel bir anlatım aracı olarak anıta dönüştürülmesi sürecinde hangi ideolojik unsurların kullandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Manas destanı, ideolojik olarak ilişkisellik durumu, anıt ve ideoloji gibi konular çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Anıtların simgesel ve ideolojik analizi için Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde bulunan Sovyet ve Bağımsızlık dönemlerine ait iki anıta odaklanan çalışmada Barthes'in göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmaktadır. Çözümlenen anıtların en belirgin ortak noktası ise konu bakımından aynı olmalarıdır. Kırgız destanı kahramanı Manas'ı ele alan anıtlar iki farklı siyasal rejimde inşa edilmiştir. Anıtların konuları itibarıyla aynı olmasına rağmen ideolojik perspektifte kendi dönemlerinin ideolojilerini yansıttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Sovyet döneminde inşa edilen Manas anıtı Sovyet ideolojisini yansıtırken, bağımsızlık döneminde inşa edilen Manas anıtı ise bağımsızlık dönemi ideolojisi ile uyumlu bir haldedir. Bu ideolojik anlamlandırmalarda kullanılan simge ve semboller çalışmanın ana çatisını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Manas, Simgesel Anıt, İdeoloji, SSCB, Kırgızistan*

Epic of Manas Monument as a Symbolic Means of Communication (Analysis of Bishkek Manas Monuments)

Abstract: Governments use monuments to communicate to society. Therefore monuments can be regarded as means of providing messages to the public and communicating between power and society. In these messages, there is an ideological content, as well as common emphasis on social reconciliation. The study aims to show which ideological items are used in the process of transforming into monument the Manas epic, which has an important place in Turkish history, as a symbolic means of expression. In this respect, issues such as Manas epic, ideological relationship status, Monument and ideology constitute the conceptual framework of the study. For the symbolic and ideological analysis of the monuments, Barthes' semiotic analysis method is used in the study focusing on two monuments of the Soviet and

*) Bu çalışmanın çözümleme kısımları Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Anabilim Dalında yazılan Simgesel Yapılarda Hegemonya ve İdeolojinin İnşası (Bişkek Anıtları Örneği) adlı Doktora çalışmasından alınmıştır.

**) Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Sinema ve Televizyon Bölümü (e-posta: yusufyurdagul@hotmail.com)

***) Öğr. Gör. Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü (e-posta: niyaziayhan@mail.ru)

Independence periods in Bishkek, Kyrgyzstan. The most obvious common point of the monuments being analyzed is that they are the same in terms of the topic. Monuments dealing with the Kyrgyz heroine, Manas, were built in two different political regimes. Although it is the same in terms of its subjects, it has been determined that the monuments reflect the ideologies of their periods in the ideological perspective. Therefore, the Manas monument built during the Soviet era reflected the Soviet Ideology, while the Manas monument built during the period of independence is in harmony with the ideology of the era of independence. The icons and symbols used in these ideological meanings constitute the main framework of the study.

Keywords: *Manas, Symbolic Monument, Ideology, USSR, Kyrgyzstan.*

Makale Geliş Tarihi: 12.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

I. Giriş

İktidar toplum içerisinde ideolojisini yaymak için anıtları kullanmaktadır. Dolayısıyla anıtlar iktidarın kamuya uzanan mesajları olarak ele alınmaktadır. İktidar bu mesajlarda siyasal bilgilere yer verdiği gibi toplumsal uzlaşıları da anıtlar yoluyla sağlamaktadır.

Bu çalışmada Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde Sovyet ve Bağımsızlık döneminde inşa edilen Manas anıtları üzerine yoğunlaşmıştır. İki farklı ideolojinin Kırgız kahramanı olan Manas anlatısıyla kurulan ideolojik inşa süreci çalışmanın temel kalkış noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın konusu farklı ideolojilerdeki kahramanlık tanımı ve Manas destan anlatısıdır.

Çalışmada Manas destanı anıtları R. Barthes'ın göstergebilimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu yöntem medya metinlerin anlamlandırmalarını çözümlen yöntemidir. Barthes'in düz anlamsal ve yan anlamsal olarak dile getirdiği anlamlandırma şeması üzerinden analizler yapılmış bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda Sovyet döneminde inşa edilen Manas anıtının Sovyet ideolojisine uygun bir dille ifade edildiğini ve ideolojiye uygun göstergelerden faydalandığı tespit edilirken, aynı zamanda Sovyet iktidarının söz konusu anıtı inşa etmeden önce Manas destanı hakkında bilgilendirmedi bulunduğuna hatta sansür uyguladığı görülmüştür. Bağımsızlık döneminde inşa edilen Manas anıtında ise Sovyet iktidarının anlatımından başka bir Manas anlatısıyla karşılaşılmaktadır. Bağımsızlık iktidarında daha milliyetçi söylemlere rastlanmış, Kırgız ulusu yüceltilmiştir. Bağımsızlık dönemi iktidarı da anıtı inşa etmeden önce Manas destanı hakkında kamuyu bilgilendirmiş, Sovyet döneminde sansüre uğrayan Manas destanından bu sansürü kaldırmıştır.

Çalışmada ideoloji ile anıt anlatıları arasındaki bağ ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ideoloji yüklü anıtlar inşa edilmeden önce kamunun hazırlandığı görülmektedir. Böylelikle anıtlar iktidarın mesajlarını iktidarın istediği şekilde okunması sağlanmıştır. Dolayısıyla öncesinde kamuya bilgi verilmeden inşa edilen her anıt, iktidarın mesajlarını istendiği şekilde okunmasının önünde bir set oluşturmaktadır.

II. Manas Destanı

Destanlar milletlerin ortak mitlerinin oluşturduğu dönemler olarak nitelenebilmektedir. Bu bağlamda destanı oluşturan mitler, insanüstü güç ve olaylara inanışın şiirsel anlatımıdır. Destanların en önemli işlevi ise topluluğa millet duygusunu vermesi ve toplum bireyleri arasındaki bağı ve uzlaşımları inşa etmesidir. Bu çerçevede ortak ata ve ortak köken duygusunun ağır bastığı destanlarda paylaşılan anılar aynı zamanda toplulukların siyasal ve toplumsal yapılarını belirleyen temel unsurları ortaya koymakla birlikte toplumların birlik ve bütünlük öğelerini ortaya çıkarmaktadır (Çakmak, 2009:172).

Bu destanlardan Manas Destanı yarım milyon satırdan oluşmakta bu sebeple dünyanın en büyük destanı sayılmaktadır (Cumakunova, 2007:37). Adını destanın kahramanı olan Manas'tan almaktadır. Destan 10. yüzyılda başlamış, oluşumu 11. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönem Avrupa'da ortaçağın yaşandığı feodal döneme rast gelmektedir. İlk derlemesi 1869 yılında Türkolog W.Radloff tarafından yapılmış ancak bu derlemenin günümüzdeki Manas destanından daha kısa olduğu bilinmektedir (Çakmak, 2009:173).

Manas destanı Manas adlı kişinin kahramanlıklarının anlatıldığı Kırgızların milli destanıdır. Babası Yakup Han ve annesi Çıprıcı Hanım evlendikten 14 sene sonra doğmuştur. Onun doğumu ile kahraman olacağı anlaşılmıştır. Olağanüstü şekilde doğan Manas daha o yaşıta büyük bir savaşçı olur. Onun atına hiçbir at yetişemez ve ona hiçbir ok işlemez. Babası Yakup Han Manas'ı eğitmesi için Bakay isimli bir bilgeye verir. Manas evlenme çağına geldiğinde Kırk kızdan oluşan bir ordunun sahibi olan Kanıkey ile evlenir. Destanda birçok yerde Manas'ı düşmanlarından kurtaran Kanıkey en az Manas kadar cesur ve Manas kadar kahramandır.

Manas destanının kahramanı olan Manas'ın ideolojik açıdan da önemi vardır. Manas Destanı Sovyet ve Post Sovyet dönemde siyasal iktidar tarafından ideoloji ve hegemonyanın inşası için kullanılmış bu nedenle çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

A.Sovyet ve Bağımsızlık Döneminde Manas Destanının İdeoloji İle İlişkisi

Birlik, beraberlik ve uzlaşım inşa etme işlevi gören Manas destanı bazı sansür ve yasaklara da maruz kalmıştır. Sovyetler Birliği döneminde 1950'li yıllar Türk destanlarına yönelik sansür dönemi olarak göze çarparken, bu sansürlerin çıkış noktası Türk destanlarında Pantürkist ve Panislamist ideolojileri barındırdıkları gerekçesinden kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği bu dönemde Edige, Köroğlu, Korkut Ata, Dede Korkut ve Manas Destanlarını rejime aykırı gördüğü için sansür uygulamıştır (Temur, 2009:136). Özellikle 1952 yılında Sovyet basınında Manas destanı ile ilgili birçok makale yayımlanmış, destanın milli ve halkçı olduğuna ilişkin görüşler içerdiği savunulmuştur (Beşirli, 2015:33). Yine 1952 yılında Kırgızistan'da Manas Konferansı düzenlenmiş, konferans sonucunda Manas Destanı'nın çeşitli varyantlarından oluşan yeni bir varyant hazırlanmıştır. Manas Destanı'nın bu yeni varyantı Kurama Varyantı olarak anılmaktadır. 1952 yılında yapılan Manas konferansında alınan kararlara bağlı olarak 1958 yılında Kurama Varyantı iki cilt olarak yayımlanmıştır. Ancak bu

yayında sadece Sovyet ideolojisine uygun bölümlere yer verilmiştir. Kurama varyantında İslam inancına, Türk kültürüne ait tabakalar çıkarılmış, halkçı sayılabilecek kahramanlar eklenmiştir

(Temur, 2009:136-137,144). Görüldüğü üzere Sovyet iktidarı Manas destanında yapmış olduğu değişikliklerle, kendi ideolojisine uygun fikir ve düşünceleri koruyarak Manas Destanı'nı ideolojik bir araç olarak kullanmıştır.

Bağımsızlık döneminde ise Kırgızistan'da Manas'ın folklorik bir kahramandan da öteye geçip Kırgızistan'ın ideolojik inşasında simgesel bir kurucu ata rolü üstlenmiş, Kırgızistan'ın bağımsızlık döneminde ideolojik inşasında bir araç olarak kullanılmıştır (Beşirli, 2015:44). Manas'ın bu yeni bağımsız devletin ideolojik inşasındaki araçsallığı Manas destanındaki (S. Orobakov varyantı¹) Türk boy ve topluluklarının tarihi, inancı, kültürü ve etnografyası ile ilgili bilgileri kapsayan destan olmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda Türklük bilincini yansıtan birçok unsurun yer aldığı Manas Destanında (Useev, 2016:222) bağımsızlık dönemi Kırgız devletinin ideolojik inşasına ilişkin argümanları hakkında fikirler sunmaktadır. Günümüzde Kırgızistan'da üniversitelerde Manas'ın prensiplerini içeren derslerin okutulması Manas destanının ideolojik inşa etme yönünü göstermektedir.

B.İdeolojik Araç Olarak Anıtlar

Kentler ve kent yapıları sahip oldukları fiziksel yüzü ile görsel bir kimlik sunarken, yine bu yolla iletişim kurmaktadır (Yayınoğlu ve Susar, 2008:59). Kentlerde bulunan simgesel yapılar da görsel metinler izleyicilerin görsel algılarına hitap etmekte, bu tür metinler siyasal, toplumsal ve tarihi hareketlenmelere atıfta bulunmaktadır (Albers, 2006:81).

Ulusal yaşamın zaferleri, şenlikleri gibi manevi öğelerini zamanın ve geleceğin kültürünü gelecek nesillere anlatmak için mimarlık ve heykellerin araçsal olarak kullanılması ilk olarak Antik Yunan'da görülmektedir. Bu eserlerin en önemli özelliği göze göre uyarlanmış simetri uygulanmasından ileri gelmektedir (Mazi, 2008:44). Simgesel anıtların propaganda, ideoloji ve hegemonyanın inşası amacıyla iktidar, bu yolla ideolojisini topluma ya da kitlelere iletmeyi amaç edinmiştir (Akengin, 2014:145).

Sovyetler Birliği dönemi baz alındığında diğer totaliter rejimlerde olduğu gibi sanatın, devlet ideolojisinin bir aracı olarak iş gördüğü ortaya çıkmaktadır. Totaliter rejimler Stalin ve Nazizm döneminde kamuoyunu yönlendirebilecek tüm sanat eserlerinde sıkı kontrole gitmiştir (Akengin, 2014:148). Bu sebeple SSCB döneminde dikilen anıtların gelişi güzel yapılmadığı, bir üst akıl tarafından yönlendirildiği söylenebilecektir.

İdeolojisine uygun olarak yarattığı sembolleri dolaşıma sokan iktidar, semboller yoluyla inşa ettiği toplumu yine toplumda semboller aracılığıyla çeşitli uzlaşımlar

---

¹ Manas Destanının S.Orobakov varyantı Sovyet dönemindeki Manas destanından en büyük farkı, Sovyet dönemindeki uygulanan sansürden etkilenmeyen versiyon olmasıdır.

yaratmaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği'ndeki orak ve çekikç sembolü bir uzlaşımı bir ideolojiyi, bir siyasal fikrin birlikteliğini de içermektedir. Bu bakımdan anıtlardaki ideolojiye uygun simgelere rastlanmaktadır. Çünkü iktidar anıtlar aracılığıyla bir yandan ideolojisini inşa ederken, diğer yandan da ideolojisin pekiştirmektedir. Anıtların kamudaki varlığı devam ettikçe iktidarın halka iletileri de devam etmektedir. Bu sebeple Sovyetler Birliği dağıldığında birçok eski Sovyet ülkesi ya anıtları yıkmış ya da yerlerini değiştirmiştir.

Kırgızistan'da ise SSCB döneminde inşa edilen anıtların çoğu günümüze kadar ulaşmıştır. Çalışmada ele alınan Manas anıtsal konsepti de günümüze kadar ulaşan anıtlardan yalnızca biridir.

Kırgızistan bağımsız olduktan sonra ise milliyetçi ideolojisini destekleyen birçok anıt inşa etmiştir. Bu anıtların tümünde yerel simgelerden olan tündük, Kırgız bayrağı vb. kullanılırken, inşa edilen anıtlar Kırgız kahramanlığı üzerinedir.

III. Sovyet ve Bağımsızlık Döneminde Manas Anıtının İdeolojik İnşa Süreci

SSCB döneminde Manas anıtsal konsepti inşa edilmeden önce söz konusu destanı Sovyet ideolojisine uygun olarak sansürleme yoluna gitmiştir. İktidar önce toplumu ideolojisine uygun olarak tasarladığı Manas destanı hakkında bilgilendirmiş bu yönde uzlaşıl oluşturmuştur. Bu süreç 1950 yılından anıtın inşa edildiği tarih olan 1981 yılına kadar sürmüştür. Toplum SSCB iktidarının yarattığı Manas destanını kabul ettiğinde ancak bu anıtı inşa ettiği unutulmamalıdır. Bu durum Manas anıtsal konseptinin Sovyet ideolojisi ile ilişkiselliğinin bir kanıtı niteliğindedir.

Manas Anıtsal Konsepti adıyla anılan anıt SSCB döneminde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te 1981 yılında inşa edilmiştir. Anıt dönemin meydanına dikilerek, tüm kamunun bu mesajı kolaylıkla alması sağlanmıştır. Anıt günümüzde halen aynı yerde bulunmaktadır.

Çok figürlü bir kompozisyon sunan yapıda Kırgız kahramanı ve milli destan kahramanı Manas, onun yakın dostu ve eşi Kanıkey ile Bilge Bakay yer almaktadır. Ayrıca Manasçılardan büstleri olan anıtsal konseptin ortasında Manas atın üstünde kılıçla ve kalkan ile ejderhayı yenerken resmedilmiştir.

Anıtsal konseptteki kişilere bakıldığında Manas'ın eşi olan Kanıkey, Manas destanında cesur, güçlü kadın savaşçı temsili ile resmedilmiştir. Kanıkey'in bu yönü özellikle Manas'ı esir olduğu Kalmukluların elinden kurtarma ve Manas'ı koruma sahneleri ile tanık olunmaktadır (Akyüz, 2010:173). Konseptte yer alan bir diğer kahraman ise Bilge Bakay'dır. Manas destanının yaşlı bilge arketipinin en güçlü yansımalarından olan Bilge Bakay destanda her derdin çaresini bulan, güç durumlarda danışılan yüce bir kişilik olarak resmedilmektedir (Durmuş, 2015:71).

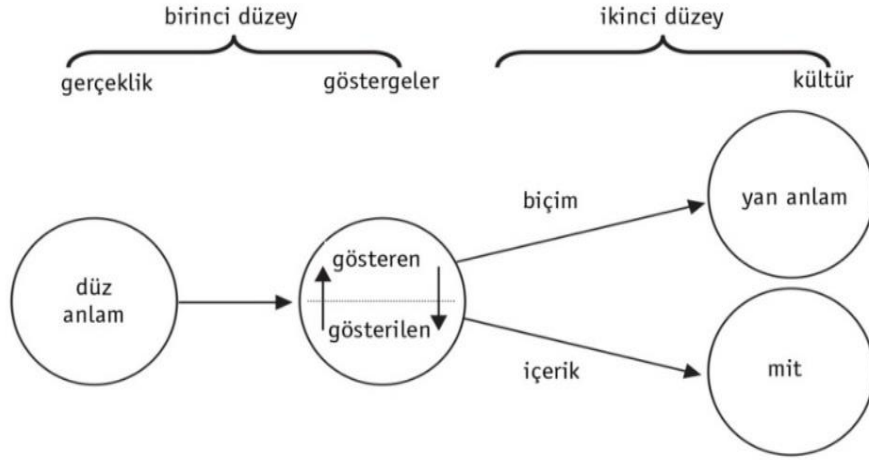
Kırgızistan bağımsızlığının ardından Manas destanı aracılığıyla ideolojik inşa süreci içerisine girmiştir. Destan kahramanı Manas'ın öğütleri ders kitaplarında okutulmaya başlanmış, üniversitelerde Manasşinaslık dersi adıyla bu ideolojik işleyiş devam etmiştir. SSCB'nin dağılmasının ardından Manas destanındaki sansürün ortadan kalkmasıyla yeni

bir Manas destanı ortaya çıkmıştır. Bu destan günümüzde sansürlü versiyonu ile Türk boy ve topluluklarının tarihi, inancı, kültürü ve etnografyası ile ilgili bilgileri kapsayan bir destana dönüşmüştür.

Manas'ın anıtı 2011 yılında 31 Ağustos Kırgızistan'ın bağımsızlığının 20. yıldönümünde Bişkek meydanına inşa edilmiştir. Atın üzerinde resmedilen Manas anıtının, halk tarafından en sık ziyaret edilen mekânlardan olan halk meydanına dikilmesi anıt yoluyla verilen mesajların çok kişiye iletilmesi amaçlanmıştır.

IV. Yöntem

Çalışmada anlatıların çözümlenmesi 1960-1970'li yıllarda, tüm medya araç gereçlerine ve tüm gösterge dizgelerine dayalı dilbilimsel bir model üzerine kuran Roland Barthes'ın göstergebilimsel analiz modeli ile (Maigret, 2006: 42) analiz edilecektir. Çevredeki tüm fenomenleri **gösterge sistemleri** olarak gören Barthes, bu sistemin nasıl anlam oluşturduğu ve nasıl çözümleneceği üzerine durmuş, göstergebilimi bir bilim dalı haline getirmeye çalışmıştır (Parsa ve Parsa,2004: 57). Barthes'dan hareketle anıtlar gösterge sistemleri olarak ele alınmış, Barthes'ın anlamlandırma modeli üzerinden analiz edilmiştir.

Şekil 1. R.Barthes 'ın anlamlandırma şeması (Fiske, 1996:120)

A.Manas Anıtlarının Göstergebilimsel Analizleri

Çözümleme birimleri iki kapsamda gerçekleştirilmiştir. Bu birimlerden ilki 1981 yılında inşa edilen Manas Anıtsal Konseptidir. Sovyet döneminde inşa edilen bu anıt düz anlamsal ve yan anlamsal göstergeler kapsamında çözümlenmiştir. Analiz birimlerinden ikincisi ise 2011 yılında inşa edilen Manas destanı anıtıdır. Manas destanı anıtı da yine düz anlamsal ve yan anlamsal düzlemlerde göstergebilimsel metot ile çözümlenmiştir.

1.Manas Anıtsal Konseptinin (1981) Göstergebilimsel Analizi

Foto 1: Manas Anıtının Genel Görünümü

Foto 2: Bilge Bakay

Foto 3: Manas'ın eşi
Kanıkey

Tablo 1. Manas anıtsal konsepti göstergebilimsel analizi (Ayhan, 2017:153).

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
Görüntüsel	İnsan	Erkek	Manas	Kırgız destanının kahramanı, Kırgız kahramanı;
Görüntüsel	İnsan	Erkek	Kırgız Yaşlı Adam	Kırgız kahramanı Manas'ın akıl danıştığı bilge Bakay, bilgelik, Manas'ın yetiştirilmesi;
Görüntüsel	İnsan	Kadın	Kırgız Kadın	Kırgız kahramanı Manas'ın eşi, Manas'ı düşmanlarından koruyan kadın kahraman;
Görüntüsel	Nesne	Giysi	Kırgız etnik kadın giysisi	Etnisite, yerelsellik, Kırgız halkına has özellik;
Görüntüsel	Nesne	Kalpık	Kırgız etnik kıyafetinin bir bölümü	Etnisite, yerelsellik, Kırgız'a has özellik; Kırgız erkeklerinin taktıkları beyaz yün şapkaya kalpık denilmektedir. Kalpık Kırgızların milli sembollerinden biridir. Günümüzde kalpık bayramı diye bir bayram söz konusudur.
Görüntüsel	Hayvan	At	Savaşta kullanılan binek hayvanı	Manas'ın savaşta kullandığı binek; Manas'ın atı alışılmış atlardan çok farklı bir attır. Manas'ın atının en büyük özelliği darda kaldı durumlarda atını eşi Kanıkey'e gönderir, kendi gibi savaşçı olan Kanıkey de Manas'ı kurtarmaktadır.
Görüntüsel	Hayvan	Ejderha	Devasa büyüklükte, ağzından ateş çıkaran yaratık	İnsanlardan daha güçlü ve büyük, öldürülmesi çok güç masal ve mitolojik yaratık;
Görüntüsel	Nesne	Kılıç	Öldürme amaçlı savaşta kullanılan alet	Kılıcın sıradan bir kılıç olmaması, olağanüstü özelliklere sahip olması; Manas'ın kılıcı olağanüstü bir niteliğe sahiptir. Kılıcın yapım aşamasında su verilirken birkaç pınarı kurutmuştur. Kılıç aynı zamanda bir atı ikiye bölecek kadar keskinidir. Kılıcın yapılışı kışın iç yağı yazın ise yeşil otlarla sarılmış, son olarak insan kanı damlatılmıştır.

Görüntüsel	Nesne	Kalkan	Savunma amaçlı savaşta kullanılan alet	Savaşta savunma amaçlı kullanılan alet; Manasın kalkanı Çin, Rus ve Kalmak ustalar tarafından yapılmıştır.
Belirtisel	Hareket	Ejderhayı yenme	Devasa büyüklükteki yaratığı öldürmek, yenmek	Manas'ın yenmesi güç bir yaratığı öldürmesi, yenmesi; Ejderhanın yok edilmesi büyük bir engeli ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Yenilmesi zor olan bu yaratığı yenen çok nadir kişi bulunmakta, bunu yenen ise kahraman ilan edilmektedir.

Anıtta bilgeliğe ve kadına verilen önemi Manas'ın sağ ve sol tarafına iliştirilen temsiller görmek mümkündür. Türklerde hükümdarlarda bulunması gereken en temel özellik Bilgelik ve savaşçılık özellikleridir. Bilgelik ve savaşçılık özellikleri hakana ülkeyi yönetme kabiliyeti sağlamaktadır. Bilgeler devlet adamı, komutan ve kahraman yetiştirmektedir. Bu sebeple ki Türk kültüründe bilgelik makamı saygı görülen makamdır.

Anıtta görülen bir diğer temsil ise kadın temsili olan Manas'ın eşi Kanıkey'dir. Eski Türk inancına göre kadına ilahi görevler yüklenmiştir. Örneğin Gök tanrının yeryüzündeki temsilcisi hakandır bu bakımdan kadın soyu kutsallaştırılan bir unsurdur. Türk kültüründe kadının değeri de son derece önemlidir. Hanın olmadığı durumlarda ülkede sözü geçen kişi hanın karısıdır. Türk destanlarında ise kadın erkeğinin yanında yer alırken, erkeğine zor durumlardan kurtulmasını sağlamaktadır. Örneğin Manas destanında Manas'ın eşi Kanıkey defalarca zor durumda kalan Manas'ı kurtarmaktadır.

Manas anıtsal konsepti yan anlamsal düzlemdeki okumalarla ele alındığında Manas'ın sadece savaşçı kişiliğinden dolayı kahramanlık sıfatını taşımadığı görülmektedir. Onun kahraman olmasının arkasındaki güç bilgelik ve eşinden kaynaklanmaktadır. Düz anlamsal göstergelerde de görüldüğü gibi bilge Bakay ve eşi Kanıkey aşağıda yer alırken, kahraman Manas oldukça yüksektedir. Bunun yan anlamsal okuması Manas'ın gücünü bilge Bakay ve eşi Kanıkey'den almasıdır. Manas bilgelik ve kadının gücü ile yükselmekte ve yenilmez bir kahramana dönüşmektedir. Bu yenilmezlik unvanı ejderhayı yenmesi ile sergilenmiştir.

Anıt günümüz şartları ile okunduğunda ilk bakışta Kırgız kahramanlığına, Kırgız toplumuna göndermeler yapıyor gibi gözükse de literatür taraması neticesinde Sovyetler dönemindeki Manas destanı Sovyet ideolojisine uygun olmadığı için bazı sansürlere mazur kalmış, yalnızca Sovyet rejimine ve ideolojisine uygun bölümler alınmıştır. Bu varyant literatürde Kurama Varyantı olarak geçmektedir. Kurama Varyantı Manas destanında Sovyet ideolojisi ile ilişkilendirilmiştir. Ancak bu durum Manas'ın kahramanlığına gölge düşürmemekte, yalnızca Manas destanının Sovyet ideolojisi üzerinden okumaların yapılmasına yol açmaktadır.

2. Manas destanı anıtının (2011) göstergibilimsel Analizi

Foto 4: Manas destanı anıtı genel görünüm

Foto 5: Manas

Foto 6: Kırgızca: Vahşi şahini kuş yaptım, dağılmış milleti halk yaptım

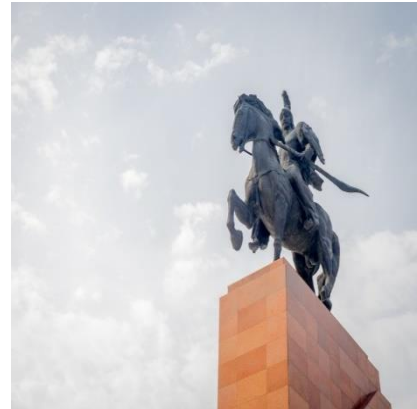

Foto 7: Kılıcını çekmeme eylemi

Tablo 2. Manas destanı anıtının göstergibilimsel analizi (Ayhan,2017:198).

Gösterge Türü	Gösterge	Gösteren	Gösterilen	Yan Anlam
Görüntüsel	İnsan	Erkek	Manas	Kırgız destanının kahramanı, Kırgız kahramanı;
Belirtisel	Beden Hareketi	Sağ elin açık tutulma hali	Sağ elini açmak	İnsanlara vermek, cömertlik yapmak
Belirtisel	Beden Hareketi	Kılıcını çekmeme	Savaşmama	Barış hali, barış yanlısı olma
Simge	Sözcük Öbeği	Cömert Manas	Cömertlik yapma	Cömert olma, Manas destanındaki Manasın mahlası
Simge	Sözcük Öbeği	Kırgızca" Vahşi şahini kuş yaptım, dağılmış milleti halk yaptım"	Vahşi şahini evcilleştirme, halkı bir araya getirip vatan yapma	Kırgız kültürü, Kırgız avcılık geleneği; Kırgız avcılık geleneğinde bulunan şahini evcilleştirilerek av amaçlı kullanımını içermektedir.

Manas destanı anıtı 2011 yılında bağımsızlık döneminde inşa edilen anıttır. Bu anıtta Kırgız destanı ve Kırgız destan kahramanına göndermeler bulunmaktadır. İktidar Manas destan kahramanı yoluyla iletilerini gelecek nesillere aktarma yoluna gitmiştir.

Anıt dış ve iç çevresi olarak çeşitli yapılardan oluşmaktadır. İç çevresinde göstergelerden Kırgız destan kahramanı Manas, dış çevresinde ise sözcük öbeği bulunmaktadır.

Belirtisel gösterge olarak, Manas atın üzerinde sağ elini açmış, sol eliyle de kabzasındaki kılıcını tutmaktadır. Manas'ın sağ elini yere doğru açması, halka bir şeyler verdiğini sembolize ederken, anıtta bulunan Cömert Manas yazısı bu sembolik dili pekiştirmektedir. Anıtın dış tarafında bir sözcük öbeği daha bulunmaktadır. Kılıcını çekmeme hali ise barış durumunu temsil etmektedir.

Anıtta 'vahşi şahini kuş yaptım, dağılmış milleti halk yaptım' sözcük öbeği bulunmaktadır. Yan anlamsal düzlemde 'vahşi şahini kuş yapmak' ifadesi Kırgız avcılık geleneğinde bulunan şahini evcilleştirerek av amaçlı kullanımını içermektedir. Böylelikle iktidar, Manas anıtı etrafındaki anlatımla yerel kültüre göndermelerde bulunmuştur. Sözcük öbeğinin ikinci bölümünde ise dağılmış milleti halk yaptım ifadesi ile dağılmış halde bulunan Kırgızları birleştirme eyleminden söz edilmektedir. Kırgızlar Çarlık döneminde, dağılmış uruklar (aşiretler) halinde bulunmaktadır. Urukların bir araya gelmesiyle Kırgız ulusu oluşmuştur. Destan kahramanı olan Manas'a böylelikle Kırgız ulusunu bir araya getirme eylemi yüklenmiştir.

Göstergebilimsel analizden anlaşılacağı üzere; Kırgız destan kahramanı Manas'a savaşçı anlamından ziyade barış, birliktelik ve cömertlik kavramları üzerinden yüklemeler yapılmıştır. Böylelikle Sovyet dönemi Manas anıtındaki savaşa yönelik göndermeler bağımsızlık sonrası Manas anıtında kaybolmuştur.

V.Sonuç

Siyasal iktidarlar hegemonya ve ideolojisini kitlelere benimsetmek üzere rıza ve iknaya dayalı olarak başvurduğu yollardan biri de anıt gibi simgesel yapılar ile kurduğu uzlaşılardır. İktidar tarafından kamusal alana yerleştirilen bu yapılar, yok olana kadar iktidarın mesajlarını halka iletmektedirler. Bu sebeple simgesel yapılar var olduğu sürece iktidardan kamuya sürekli bir mesaj akışı bulunmaktadır.

Anıt vb. gibi yapıların simgeler aracılığıyla oluşturduğu söylemler medya metinlerinin etkisinden daha az değildir. Bu sebeple iktidarın amaçladığı hegemonya ve ideolojinin inşası, anıtlara yüklenen simge ve söylemler ile başarılmaktadır. Değişen rejim ve ideolojiler ile simgesel yapıların yok edilmesi ve yerlerine yeni rejimi ve ideolojiyi destekleyen yapıların inşası rıza ve iknaya dayalı bir inşa sürecine işaret etmektedir.

Siyasal, kültürel, askeri kişilerin uygulamalarının kamuda hatırlanmasını isteyen iktidar siyasal, kültürel her türlü olayı simgesel yapılar ile kendini göstererek söz konusu olay ve olguları hatırlatmaktadır. Gündelik hayatta halkın simgesel yapılarla sıkça karşılaşması, alt metinlerde kişi ve olaylara ait örtük mesajların iletilmesi anıtların kitleler üzerindeki gücünü göstermektedir.

Bişkek şehrinde simgesel yapılar yoluyla kurulan hegemonya ve ideoloji araştırmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bişkek'te SSCB döneminde inşa edilen Manas anıtında Manas'ın savaşçı kişiliği ön plana çıkarılmıştır. O dönem Manas destanını okuyan halk Manas'ı Sovyet ideolojisine uygun bir düzlemde okumalar yapması kaçınılmazdır. Anıt halkın kahramanlık duygularını harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Anıtın inşa tarihi dikkate alındığında (1981) Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale etme zamanıyla örtüşmektedir. Afganistan savaşına giden askerlerin büyük bölümünün Kırgızistan coğrafyasından gönderildiği düşünüldüğünde anıt bu bağlamda Kırgızistan'dan savaşa giden askerlere motivasyon kaynağı olduğu gibi bir sonuca da ulaşılabilir. Sovyetler Birliği aynı stratejiyi ikinci dünya savaşı sırasında da uygulamış, Kırgızistan'dan ikinci dünya savaşı katılımların sağlanması amacıyla büyük bütçe ayırarak, Sovyetlerin Orta Asya komutanı olan General Panfilov'un anıtını inşa etmiştir.

Bunun yanında destan kahramanlarının da temsillerine yer verilen anıtsal yapı da o dönem ki mevcut Manas destanı üzerinden anlamlandırmalar yapılmıştır. Görüldüğü üzere Manas anıtında Kırgız milliyetçiliğine dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Manas Kırgız destanı olarak ele alınsa da o dönemdeki Manas destanı (İslama ve Türklüğe ilişkin anlatıların) sansürlenmesi ile Sovyet ideolojisine hizmet etmiştir.

Kırgızistan bağımsızlığının ardından 2011 yılında yeni bir Manas anıtı dikmiş, bu yolla ideolojik anlamlandırmaları inşa etmiştir. Ancak bu anlamlandırmalar Sovyet dönemindeki anlamlandırmadan farklıdır. Anıtta Kırgız avcılık kültürüne işaret edilmekte, milliyetçi söylemlerle birlikte barışa ve cömertliğe dair ifadeler bulunmaktadır. SSCB dönemindeki anıtta olan savaşçı kimliği bağımsızlıktan sonra yok olmuş bu durum kılıcını çekmemesi ile resmedilmiştir.

Görüldüğü üzere bir destan kahramanı farklı ideolojilerde değişik şekillerde anlam üretmektedir. Bu anlam üretim işlemleri siyasal ideolojilerle yakından ilişkilidir. SSCB döneminde Sovyet ideolojisi çerçevesinde sansür edilen Manas Destanı bu ideolojiye uygun şekilde anlam üretilmiştir. Kırgızistan bağımsızlığının ardından yine Manas destanını kullanmış, SSCB döneminde uygulanan sansürü kaldırmıştır. Bu dönemde inşa edilen anıt ise Bağımsız Kırgızistan'ın ideolojisine uygun olarak milliyetçi söylemler üretmiştir. Anıtlar ideolojik söylemlerin taşıyıcıları olarak inşa edilmiş bu yolla kitlelere ideolojisinin sesini duyurmuştur.

Kaynaklar

- Albers, P. (2006). "Visual Discourse Analysis: An Introduction to the Analysis Of School Generated Visual Texts". National Reading Conference Yearbook 56, 81-95.
- Akengin, Ç. (2014). Sanat İdeoloji Politika İlişkileri, *Ulakbilge*, 2(4), 143-150.
- Akyüz, Ç. (2010). Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi, *Mukaddime*, 1, 169-180.
- Ayhan, N. (2017). Simgesel Yapılarda Hegemonya ve İdeolojinin İnşası, Kırgızistan-. (Doktora Tezi): Bişkek, Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Beşirli, H. (2015). "Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kimliğinin İnşasında Manas ve Manas Destanının Simgeselliği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 29-46.
- Cumakunova, G. (2007). "Kırgızların Mitolojik İçerikli Destanlarından Kococaş Destanı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 36-46.
- Çakmak, D. (2009). "Manas Destanı'nın İktisadi İncelemesi", *Akademik Bakış*, 3(5), 171-194.
- Durmuş, G. (2015). "Campbell'in Monomit Kuramı Bağlamında Manas Destanı: Bir Kahramanın Sonsuz Yolculuğu", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 67-76.
- Fiske, J. (1996). İletişim Çalışmalarına Giriş, (çev.) Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Maigret, E. (2006). "Göstergebilimden Edimbilime", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Çeviri Aslı Yapar Gönenç, .38-49.
- Parsa, S., Parsa, A. F. (2004). Göstergebilim Çözümlenmeleri, Ege Üniversitesi Basımevi, 2. Basım. İzmir.
- Temur, N. (2009). Bir Sovyet Ürünü: Manas'ın Kurama Varyantı, *Türkbilig*, sayı17, ss 133-145.

- Usev, N. (2016). "Manas Destanı'nda Türki Til Kavramı", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 203-223.
- Yayınoğlu, E. P., Susar, A. F. (2008). Kent, Görsel Kimlik ve İletişim, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.